



(<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-hititlerin-goksel-dini-ve-yazilikaya-acikhava-tapinaginin-gizemi-22231/>)

Hititlerin Göksel Dini ve Yazılıkaya Açikhava Tapınağı'nın gizemi

19 HAZİRAN 2019 20:00

([HTTPS://WWW.ARKEOLOJIKHABER.COM/HABER-HİTİTLERİN-GOKSEL-DİNİ-VE-YAZILIKAYA-ACIKHAVA-TAPINAGİNİN-GİZEMİ-22231/](https://www.arkeolojikhaber.com/haber-hititlerin-goksel-dini-ve-yazilikaya-acikhava-tapinaginin-gizemi-22231/))

Luvi Araştırmaları Vakfı başkanı Jeoarkeolog Dr. Eberhard Zanggerar'ın arkeoastronomi uzmanı Dr. Rita Gautschy ile birlikte Çorum'un Boğazkale ilçesindeki Yazılıkaya Açikhava Tapınağı'nın asronomik ve dinsel gizemlerine dair gerçekleştirdiği araştırma ile ilgili makalesi.

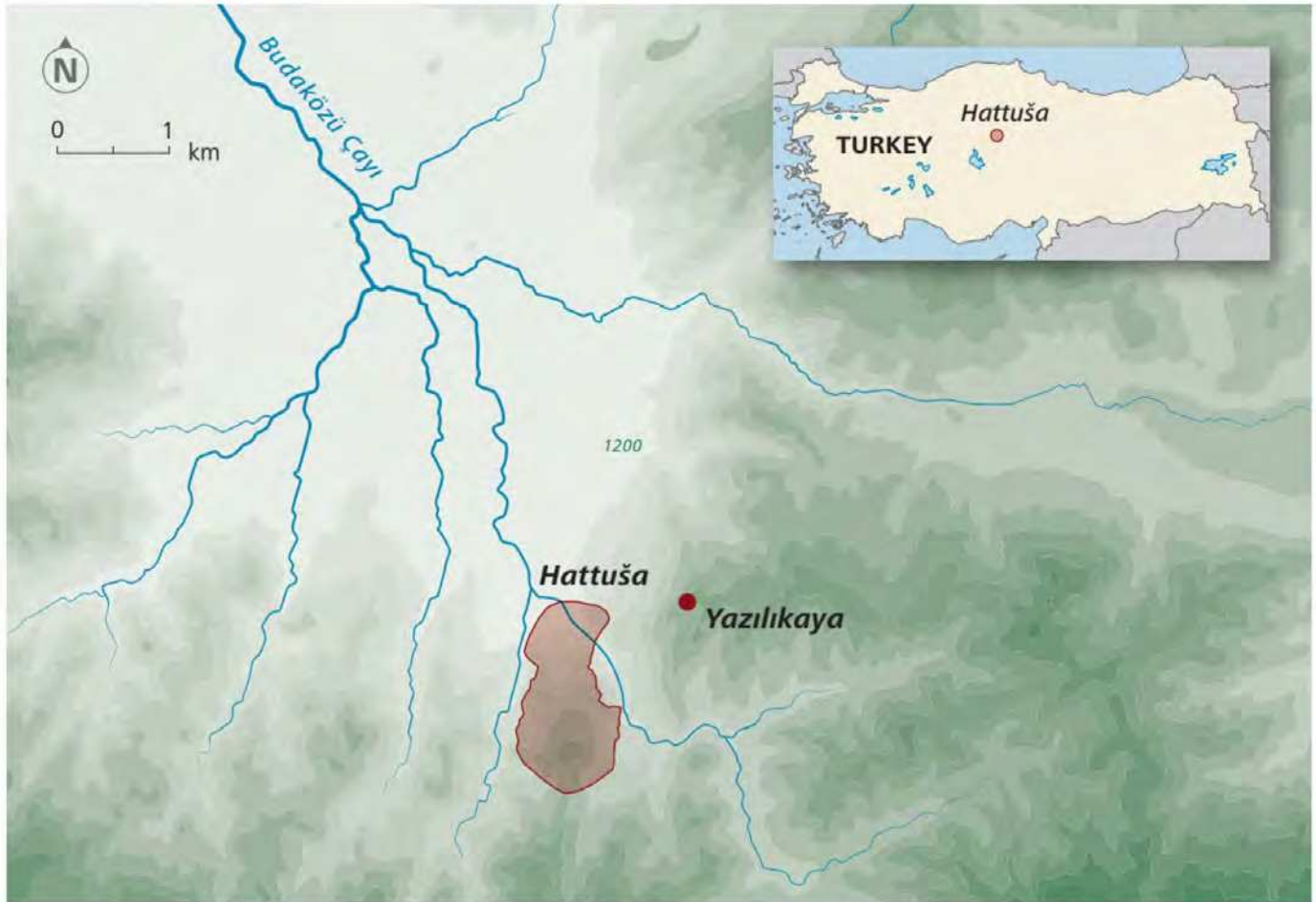


BU YAZIYA KAYNAKLIK EDEN ARAŞTIRMA MAKALESİNİ BU LİNKİ KULLANARAK İNDİREBİLİRSİNİZ: ([http:// i.arkeolojikhaber.com/pool_file/2019/25/61737_hititlerin-goksel-dini-makale.pdf](http://i.arkeolojikhaber.com/pool_file/2019/25/61737_hititlerin-goksel-dini-makale.pdf))(https://i.arkeolojikhaber.com/pool_file/2019/25/61737_hititlerin-goksel-dini-makale.pdf)

İç Anadolu'da, Ankara'nın 150 kilometre doğusunda, büyüünden çok az ziyaretçinin kurtulmak isteyeceği bir arkeolojik alan vardır. 3000 yıldan daha yaşlı olan Yazılıkaya açık hava tapınağı Hititlerin eski başkenti Hattuşa'nın surlarının birkaç yüz metre dışında bulunuyor. Tapınak 1986 yılından bu yana UNESCO Dünya Mirası listesinde yer almaktadır. Boğazkale kasabasının yakınındaki bir grup kireçtaşı kayalığın içinde saklanmış olan tapınağın kendine özgü, gizemli bir atmosferi var. Fransız arkeolog Charles Texier 1834 yılında bölgeyi ilk defa ziyaret ettiğinde, yalnızca eski Hitit başkentinin ören yerini gördü ve şehrin çizimlerini yaptı. Ama çok geçmeden köylüler onu iyi saklanmış Yazılıkaya'ya da götürdüler.

Hitit krallığının yıkılışından (yaklaşık MÖ 1190) birkaç on yıl önce, Büyük Hitit Kralının taş ustaları Yazılıkaya'daki kaya kütlesinin iki doğal avlusuna (A ve B Odaları) doksandan fazla kişi, hayvan ve mitolojik figürün rölyeflerini yonttular. A Odasında aynı hatta dizilmiş rölyeflerdeki figürler Hitit tanrılarının tören alayı gibi görünmektedir. Bu figürlerin tanrı olduklarına kuşku yoktur, çoğunun üstünde Luvi hiyeroglifleri ile tanrı adları yazılıdır. Figürler arasında, başlarının üzerine kaldırdıkları kollarıyla bir kase taşıyan iki öküz-adam gibi, mitolojik yaratık ve canavarlar da bulunmaktadır. Charles Texier'in rölyeflere dair çizimleri yayınlandıklarında Avrupa'da heyecan yarattılar, çünkü kimse ücra İç Anadolu'dan böylesi özgün bir sanat beklemiyordu. Bulgular Eski Yunan, Mısır ya da...

Mezopotomya sanatına dair bilinenlerden farklıydı



Orta Anadolu'da Hattuşa ve Yazılıkaya'nın yerini gösteren topoğrafik harita (© Luwian Studies).

Tapınağın gizemli havası biraz da, yüzyıllar boyunca Hitit büyük krallarının, aileleri ve toplumun ileri gelenleri ile burada bir araya gelmesi ve özel bayramları burada kutlamasından kaynaklanmaktadır. Odaların gizli konumları, mekanın Hitit dini için sahip olduğu önem ve zamanın en önemli tanrılarının tasvirlerinin tapınakta yer alması, bu büyümlü atmosfere katkıda bulunmaktadır. Yazılıkaya arkeoloji açısından da çözülmesi gereken bir bulmaca olarak görülebilir, çünkü tapınağın gerçek işlevi hiçbir zaman tümüyle anlaşılamadı. Hitit panteonunun bu tören alayını yorumlamak için sayısız deneme yapılmış olsa da, Yazılıkaya neredeyse iki yüzyıldır gizemini korumaktadır.

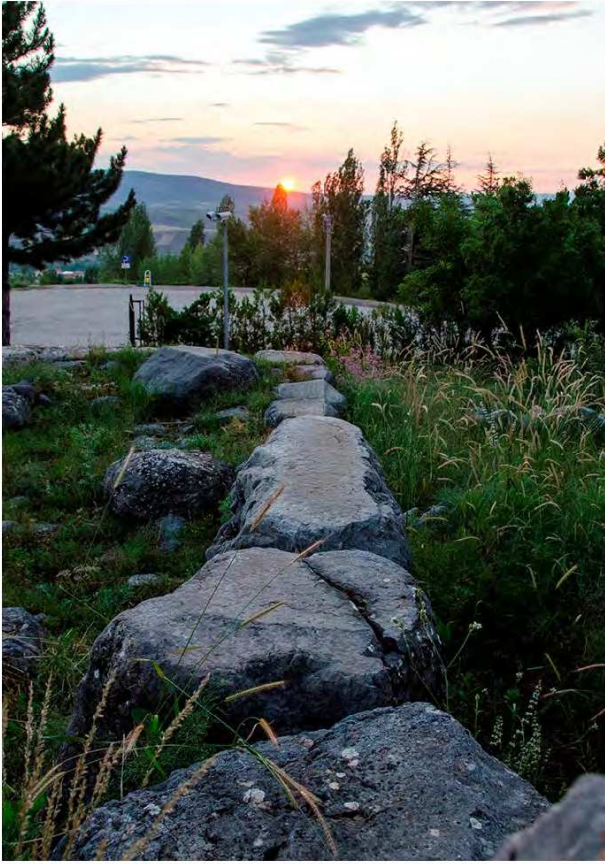


En solda A Odası'nın batı duvarındaki 12 birörnek tanrı (1. – 12. rölyefler) ve sağda 34. rölyef, gökyüzünün Güneş tanrısı (© Luwian Studies).

Teknik bir İşleve İşaret Eden İpuçları

Hattuşa kazı ekibinde yer almış olan Alman prehistoryen Jürgen Seeher, "Yazılıkaya'nın sırrını günümüze dek koruduğunu" söylemektedir. Yazmış olduğu Hattuşa Rehberi'nde ve Yazılıkaya için hazırladığı 2011 tarihli bir monografide, A Odasındaki Büyük Kral IV. Tuthaliya rölyefinin yalnızca yaz gündönümü civarındaki birkaç günde günışığı ile aydınlandığını belirtmektedir. Bu ayrıntı ve B Odasının (on iki metre yüksekliğindeki) olağandışı düzlükteki duvarları beni Yazılıkaya'nın teknik işlevini aramaya teşvik etti. B Odasının duvarları temelde doğal olsa da, çevrede bulunan benzer yapılarda olduğu gibi, duvardaki düz yüzeyler kesme taş işçiliği ile uzatılmıştı. Ek olarak, her iki oda da hiçbir zaman çatı ile kaplanmamıştı, oysa bunu yapmak (o zaman için de) zor değildi. Bu bulgular güneş, ay ve yıldızların, ya da ışık-gölge etkilerinin tapınağın işlevinde rol oynamış olabileceklerini gösteriyordu. Bazı rölyefler gökyüzü ile ilgilidir: Gökyüzünün Güneş Tanrısı açıkça adı ile işaretlenmişti ve kanatlı ay tanrısının arkasındaydı. Onların önünde Venüs gezegeni ile ilişkili bir tanrı olan ve yine kanatlarla tasvir edilen Şauşga vardı. Şauşga'nın önünde ise Babil'in gökyüzü tanrısı Ea görünüyordu. Gökyüzüne dair bolca göndermenin olduğu tapınağı 2014'te ilk defa ziyaret ettiğimde, tapınağın astronomik gözlem ve takvim tutmayı içeren teknik bir işlevinin olması akla uygun göründü.

Basel Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nde çalışan ve hem arkeoloji, hem de astronomi doktorası bulunan Rita Gautschi ile, Yazılıkaya'nın olası astronomik işlevini açıklamak üzere iş birliği yapmaya karar verdik. Şans eseri, 2015 yılında, tanınmış İngiliz arkeoastronomi profesörü Clive Ruggles tarafından editörlüğü yapılmış olan ve üç ciltte yaklaşık 2300 sayfadan oluşan Handbook of Archaeoastronomy and Ethnoastronomy yayınlandı. Bu ciltler, İspanyol astrofizikçiler Juan Antonio Belmonte ve A. César González-García'nın Hitit dininin yıldızsal ya da güneşsel yönelimleri ile ilgili makalelerini içeriyordu. Bu makaleler bizi onların Hattuşa'daki tapınak ve şehir kapılarının astronomik yönelimlerini nasıl ölçtüklerini açıkladıkları diğer yayınlarına götürdü. Tapınak ve şehir kapılarının anlamlı bir olasılık ile, astronomik açıdan özel olarak konumlanmış oldukları ortaya çıkmıştı. Belmonte ve González-García, Yazılıkaya açık hava tapınağı ile de özel olarak ilgilenmişlerdi. Yazılıkaya'daki kapı evinin kuzey duvarının yaz gündönümündeki günbatımı doğrultusunda olduğunu bulmuşlardı. Juan Antonio Belmonte 1990 gibi erken bir tarihte, B Odasındaki on iki birörnek tanrının bir yıldaki on iki aya karşılık gelebileceği düşüncesine sahipti. Dahası, Yazılıkaya'yı ziyaret etmiş olan Amerikalı astronom Edwin C. Krupp gökyüzü ile ilgili işaretleri fark etmişti. Ona göre tören alayları "kozmik bir anlatı"yı temsil ediyordu. Ünlü arkeoastronomların bu bulguları bizi düşüncemizde ilerlemeye cesaretlendirdi.

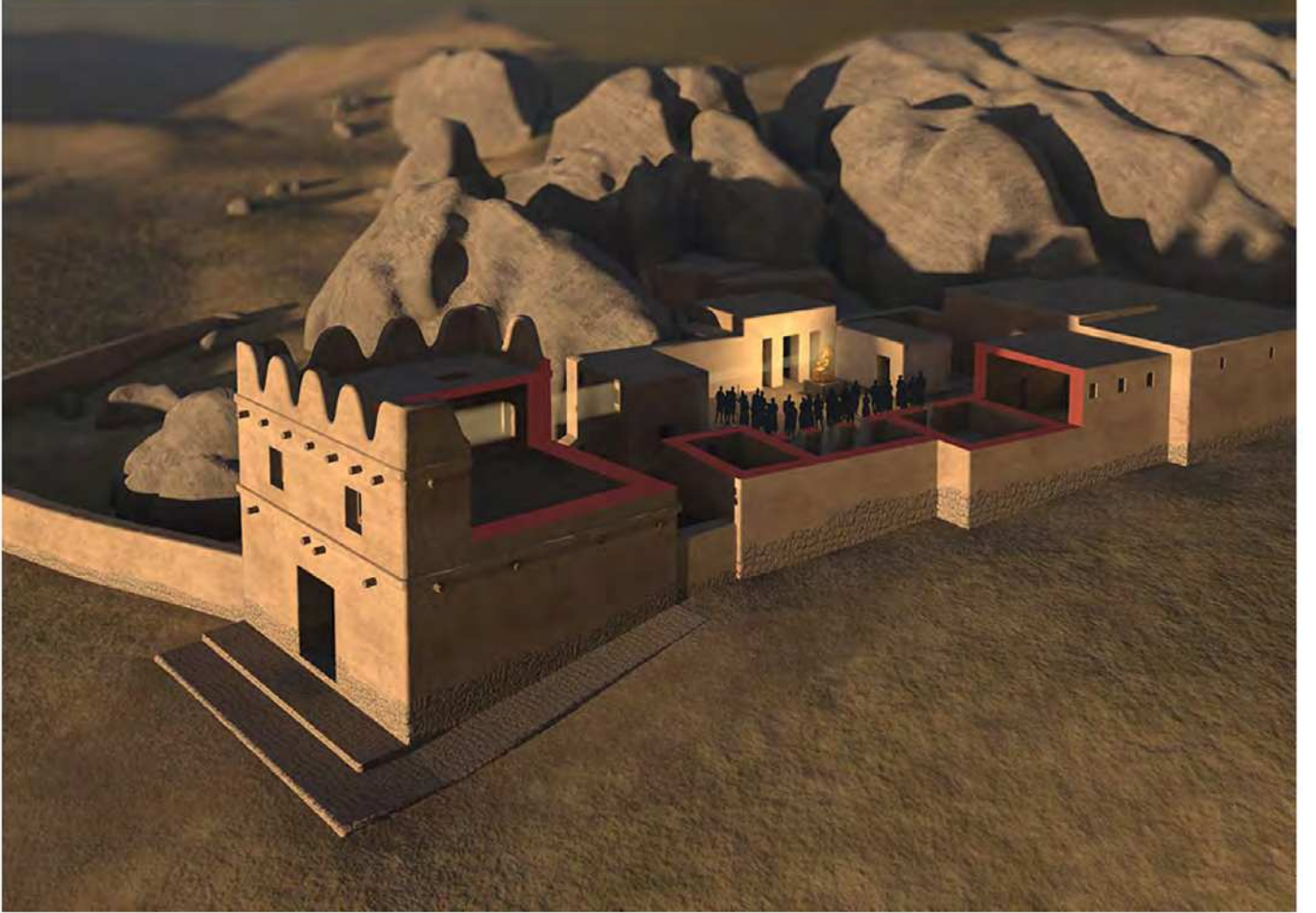


Anıtsal kapı evinin kuzey duvarının yaz gündönümündeki günbatımı ile hizalanması (© Luwian Studies).

Tapınak Duvarları Gündönümlerine İşaret Ediyor

Kısa süre içinde Yazılıkaya'da inşa edilmiş son binanın (IV. Bina) kuzey duvarının kış gündönümündeki günbatımı ile hizalandığını fark ettik. En az üç ayrı inşaat evresinde inşa edilmiş olan tapınak binalarının eğri dizilimi bir anda anlam kazandı. İlk inşa edilen bina yaz gündönümü ile, son inşa edilen bina ise kış gündönümü ile hizalanmıştı. Yönelimlerin simgesel mi, yoksa teknik bir işleve mi sahip olduğu henüz belli değildi. Gündönümleri ile hizalanmış duvarların ikisinde de, Hitit ustalar tarafından özellikle bırakıldıkları belli olan, doğal kaya çıkıntılarının oluşturduğu uzantılar vardı. IV. Bina'daki uzantı kaya parçasında 28 santimetre çapında, yarı küre şeklinde bir çukur bulunuyordu. Arkeologlar bunun kutsal su için kullanılan tekne olduğunu düşünmüşlerdi.

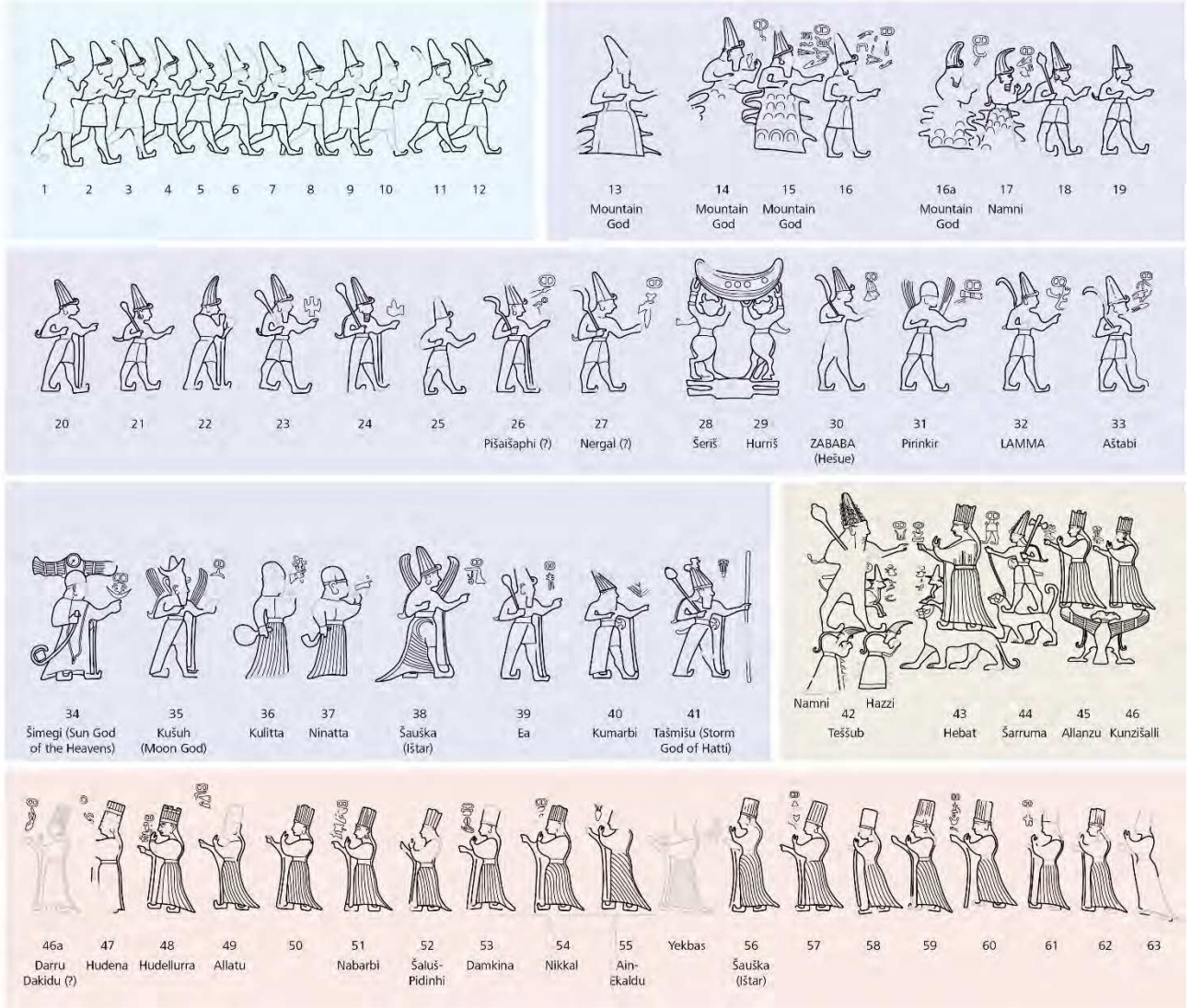
3000 - 4000 yıl önceki düşünce yapısını daha iyi anlamak için, Hitit dini ve Babil astronomisi ile ilgili çok sayıda bilimsel makaleyi okumaya başladık. Gördük ki, Hattuşa'da bulunmuş olan 33,000'den fazla belge ve belge parçası içinde en az 50 tanesi astronomi ya da astroloji ile ilgiliydi. Bunlara göre, Hititler gök cisimlerine ilişkin bilgilerinin neredeyse tümünü Mezopotamya'dan edinmişlerdi. Hattuşa'yı ilk kazan arkeolog Hugo Winckler tarafından hazırlanmış kitapçıklar bana özellikle yardımcı oldu. Winckler günümüzdeki dünya dinlerinin kökenlerinin eski Babil'deki bir yıldız dinine dayandığı hipotezini 1901 yılında ortaya koymuştu. Winckler kültürler arası sayısız ilişkiyi tespit etmiş, ama fikirlerini Yazılıkaya üzerinde uygulamamıştı.



Yazılıkaya'daki II. Bina ve III. Bina'nın (kapı evi) üç boyutlu görselleştirilmesi, avludaki kaidenin üzerindeki nesnenin yaz gündönümündeki bir dinsel törende nasıl aydınlanmış olabileceğini göstermektedir (© Oliver Bruderer / Luwian Studies).

Kameri Ayın Günlerini Simgeleyen Figürler

Tapınakla ilgili yeni bir yorum modelini beş yıllık bir süreç içinde, adım adım geliştirmeyi başardık. Tunç Çağı'nda tarihler temelde ayın evrelerine göre belirleniyordu. Yeni aydan sonra, ilk hilalin görünmesi ile başlayan kameri ay 29 ya da 30 gün sürüyordu. On iki kameri ay 354 gün ediyordu; yani ay yılı, güneş yılından 11¼ gün daha kısaydı. Bu yüzden, MÖ 4. binyıl gibi erken zamanlardan beri artık aylar kullanılıyordu. Her üç yılda bir, yıl on iki yerine on üç kameri aydan oluşuyordu. Artık ayların eklenmesi ile, sonuçta her yıl mevsimlerin başlangıcı aşağı yukarı güneş yılı ile aynı tarihlere denk geliyordu.



Eğer A Odasındaki on iki birörnek eril tanrı kameri ayları gösteriyorsa, sonraki otuz figürün elbette kameri aydaki günleri temsil etmesi mantıklıdır. Çoğu eril olan bu otuz tanrılık grup A Odasındaki “zirve sahnesi”nden Hatti’nin Fırtına Tanrısının uzun asası ile açıkça ayrılmışlardır (41. rölyef). Luvi hiyerogliflerinde yazım ve okumanın her zaman yüzlerin ve ellerin tersi yönde yapıldığını dikkate alarak, günlerin (ve ayların) sağdan sola doğru sayıldıkları sonucuna vardık. Eğer Hatti’nin Fırtına Tanrısı’nın uzun asası kameri ayın başlangıcına işaret ediyorsa, dolunay her zaman iki öküz-adam’a (28. ve 29. rölyefler) denk gelecekti. Öküz-adamların taşıdığı kase aslında “gökyüzü” için kullanılan hiyeroglif simgesidir. Gökyüzü Mezopotamya’da “ışığın teknesi” olarak da anılıyordu. Öyleyse, öküz-adamlar ilk bakışta görüldüğü gibi hilale değil, dolunaya işaret etmektedirler. Böylece bir ay içinde, ay tutulması olabilecek tek günü özellikle vurgulamaktadırlar. Babil inançlarına göre, beklenmedik zamanlarda olan tutulmalar kral için tehlike yaratabilirlerdi. Dolayısıyla rahiplerin bu tarz olayları tahmin etmeye, bunun için bir takvim tutmaya ihtiyaçları vardı.



Yerkapı'nın piramidal tabanındaki güneybatı ucu kış gündönümündeki gün batımını işaret ediyor. (Fotoğraf 21 Aralık 2018'de çekilmiştir – © Luwian Studies).

Dişi Tanrılar Güneş Yıllarını Gösteriyor

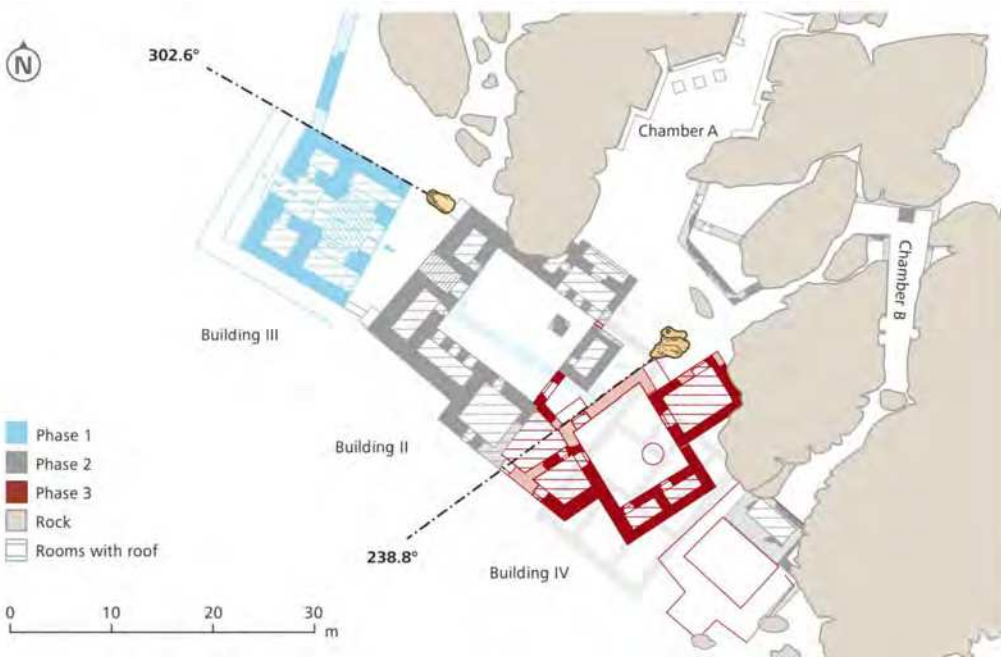
Böylece, A Odasının batı tarafındaki tanrılar için makul bir açıklama bulmuştuk. Ancak, "zirve sahnesi"nin işlevi ve odanın doğu tarafındaki tanrıça dizisinin işlevine dair bir ipucumuz yoktu. Bu sorunu çözmek için A Odasındaki tüm figürleri tek bir sayfaya çizdik. Dişi tanrılardan on yedisine ait rölyefler neredeyse tümüyle korunmuştu. Bir figürün yalnızca adı günümüze kalmıştı ve 1945 yılında, yakınlardaki Yekbas köyünde yapı malzemesi olarak kullanılmış başka bir dişi tanrı rölyefi bulunmuştu. Yekbas rölyefi bugün Boğazkale'deki müzede sergilenmektedir. Böylece dişi tanrılara ait tören alayının toplam on dokuz figürden oluştuğu anlaşılmaktadır. Taş ustaları dişi figürlerin sekiz tanesini diğerlerinden ayırmak için duvarda doğal bir taş sütunu bırakmışlardı. Sekiz ve on dokuz güneş yılları ile kameri ayları senkronize etmek için gerekli olan yılların sayılarıdır. Eski Yunan alimleri bu iki döngüyü sonradan octaeteris ve enneadecaeteris olarak adlandırdılar. 19 güneş yılı, ya da 235 kameri ay, ya da 6940 gün sonunda güneş ve ay, gökyüzünde neredeyse aynı burca tekrar yerleşiyordu. Dişi tanrılar yılları simgeliyorlardı.



Şekil 11. B Odasının bir yıldız saati işlevinde olabileceğini gösteren fotoğraf kompozisyonu (© Bernd Pröschold).

Yazılıkaya Hitit rahiplerinin takvimlerini tuttuğu yer olarak görünmektedir. Büyük olasılıkla güncel gün, ay ve yılı, taş ya da tahtadan yapılmış gösterge sütunlarını hareket ettirerek işaretliyorlardı. Bu yöntemle bir yıldaki en önemli günleri belirleyebilirlerdi: Yeni Yıl, gündönümleri, ekinokslar ve aylık bayramlar. Hititler sayısız tanrılarına hizmet etmek için hiçbir fırsatı kaçırmazlardı, bu yüzden de rahipler için bir yıl içinde sayıları 165'i bulan bayramların tarihini doğru olarak tayin etmek büyük bir zorluktu.

Yaz Gündönümü Şenlikleri



Şekil 3. A Odası ve B Odası ile tapınağın yapımındaki üç aşamayı gösteren plan. Kapı evi (III. Bina) yaz gündönümündeki gün batımına göre hizalanmıştır. IV. Binanın kuzeydoğu duvarı ise kış gündönümündeki gün batımı ile hizalanmıştır. (© Luwian Studies)

Böylesi bir yorumla Yazılıkaya'daki bir bayramın, örneğin yaz gündönümü bayramının neye benzediğini daha kolay hayal edebiliriz: Rahiplerin eşlik ettiği kral ve ailesi akşamüstü tapınak avlusuna geliyorlardı. Kapı evi esas olarak güneş tanrıçası Arinna'nın tapınağına girişini sağlıyordu. Günbatımından kısa süre önce, güneş ışınları kapı evinin içinden geçip, özenle konuşlandırılmış (olasılıkla altınla kaplanmış) Tanrıça'nın kendi heykelini aydınlatıyor, böylece törene katılanlar ilahi bir tecelliye tanık oluyorlardı. Bu unutulmayacak deneyimden etkilenmiş olan cemaat, A Odasına ilerliyor ve orada da yılın geri kalanında gölgede kalmış olan Büyük Kral'ın suretinin ihtişamla aydınlandığı görüyorlardı. Güneş tanrıçasının kutsal gücü böylece onun dünyadaki temsilcisine aktarılıyor ve kralın otoritesi perçinleniyordu.

Bu yeni yorum Yazılıkaya'nın anlamına dair arayışa elbette bir son vermeyecektir. Daha çok yeni bir yöndeki ilk adım olması muhtemeldir. Pek çok soru hala elimizdedir: zirve sahnesindeki beş tanrı tam olarak neyi simgeliyordu? B Odasının işlevi neydi – ve oradaki tanrılar ne anlatmaktadır? Hattuşa'nın yukarı şehirdeki etkileyici Yerkapı yapısının amacı neydi? Yazılıkaya ile benzer işlevde, belki daha küçük ve daha yalın başka mekanlar var olabilir mi? Hitit kültürü üzerinde yüz yıldan uzun sistematik çalışmadan sonra bile, pek çok açıdan henüz başlangıç aşamasında olduğumuzu görüyoruz.

arkeolojikhaber.com

Kaynak:

Eberhard Zangger, Rita Gautschi: "Celestial Aspects of Hittite Religion: An Investigation of the Rock Sanctuary Yazılıkaya", *Journal of Skyscape Archaeology* 5.1 (2019) 1–33